

Körtvélyesi Zsolt
SZAKÍTÓPRÓBA

HATEKONY JOGI FELLÉPÉS A GYEREKEK CSALÁDBÓL VALÓ
DISZKRIMINATÍV KIEMELÉSÉVEL SZEMBEN*

A jelen tanulmány a rasszalapú megkülönböztetés egy különösen súlyos formáját, a roma gyerekek családból való diszkriminatív kiemelését mutatja be, amely jelenség sajnálatos módon illeszkedik más kisebbségek kapcsán világszerte megfigyelt trendekhez. Az utóbbiak bemutatása alkalmat ad arra is, hogy tanuljunk a máshol lezajlott vitákból, amelyek a kisebbségeket aránytalanul sújtó kiemelések mögött közvetlen diszkriminációt látók és azok között folytak le, akik az adatok mögött inkább tágabb, strukturális okok szerepét gondolják döntőnek. A tanulmány a történelmi háttér és az aránytalanságot jelző számok bemutatása után röviden felvázolja a vitát, majd ennek fényében tárgyalja a jog szerepét. Először az Emberi Jogok Európai Bíróságának roma gyermekek kiemelése kapcsán hozott döntéseit elemzi, majd egy magyar eseten keresztül vizsgálja, hogy milyen szerepet játszhat az egyenlőséget célzó pereskedés a kisebbségeket érintő jogsértő kiemelésekkel szembeni küzdelemben.

A tanulmány két pozitív következtetéssel zár: (1) Az európai egyenlőségi mércék alkalmasak mindkét típusú – a közvetlen, valamint a strukturális okokra visszavezethető – jogellenes megkülönböztetés jogi megragadására. (2) Az egyenlőséget célzó jogérvényesítés fontos szerepet kaphat a rendszerszintű diszkriminációval szembeni küzdelemben, mind a jogsértés feltárásában, mind az azzal szembeni fellépésben.

HÁTTÉR

Az európai és azon belül a magyarországi roma csoportokat sokféleség jellemzi, nyelvilag éppúgy, mint

gazdasági és társadalmi helyzetüket tekintve.¹ Ugyanakkor összeköti a csoporthoz tartozókat, hogy a többségi társadalom romaként (cigányként, szintóként, „utazó”-ként vagy „vándor”-ként stb.) azonosítja őket, és ekként különbözteti meg, gyakran jogsértő módon. A történelmi tapasztalatok² ezt ugyanúgy alátámasztják, mint a friss statisztikák.

A romák európai történelmén végighúzódo tömeges jogsértéseknek az Emberi Jogok Európai Bírósága jogi jelentőséget is tulajdonít, ezzel támasztva alá a kiemelt védelem szükségességét.³ Mária Terézia uralkodása alatt például számos olyan rendeletet fogadtak el, amelyek a cigányság különélésének erőszakos felszámolását célozták. A Helytartótanács 1761.

december 10-én határozott arról, hogy a „cigány” népnév használatáért büntetés jár (későbbi szabály a „korábban cigánynak nevezett népesség” fordulatot is használta), és hogy a kóborló életmód felszámolása érdekében a földesuraknak az érintettek letelepítésére kell lépéseket tenniük, földművelésre és más mesterségek végzésére szorítva őket; később arról is határoztak, hogy kiterjed a cigányokra a hadkötelezettség, hogy ruházkozásban is a többséghez kell alkalmazkodniuk, hogy útlevél nem adható nekik, a már kiadottak érvénytelenek, és az elvándorlókat vissza kell toloncolni, a kóborlókat közmunkára kell fogni, kunyhóikat le kell bontani.⁴ Az 1773. február 22-ei rendelkezések között találjuk azt a szabályt, amely szerint a cigány gyerekeket el kell venni a szüleiktől, és nem cigány családokhoz kell adni őket, hogy vallási és egyéb oktatást kapjanak (a katolikus cigány családok gyerekeit csak hely hiányában lehet nem katolikus családhoz adni, és viszont⁵), és hogy használják a többség nyelvét; a cigány nyelv(ek) hasz-

* A tanulmány érvelése a Herczog Máriával közösen jegyzett, angolul megjelent könyvfejezetre épít: Mária HERCZOG – Zsolt KÖRTVÉLYESI: Addressing Discrimination in Removal of Romani Children from their Families, in Kristin HENRARD – Lilla FARKAS (szerk.): *The Rights of Roma in European Courts*, Oxford University Press, 2025, 229–256, <https://doi.org/10.1093/oso/9780198914358.003.0011>. Köszönöm Farkas Lilla és Kristin Henrard felkérését és segítségét, és hogy felhívták a témára a figyelmem.

A tanulmány a „MINOTEE: Minority Rights – Towards Effective European Enforcement” című Maria Skłodowska-Curie kutatás keretében készült, az Európai Unió finanszírozásában (támogatási szám: 101110729 – MINOTEE – HORIZON-MSCA-2022-PF-01).

nálatát büntetni rendelték, a cigány „nép emlékezetének a kiirtása végett”; sőt, a nevüket is elvették, „újjobbágy”-ként (*neocolonus*) kellett őket nyilvántartani.⁶ Házasságot csak engedéllyel köthettek, ha igazolták, hogy úgymond rendes foglalkozásuk van, családjuk eltartására képesek. A jogsértés súlyosságát jelzi, hogy a gyermekek tömeges kiemelése a családjukból a jelenlegi nemzetközi jog szerint népirtásnak minősülne.⁷

A tömeges jogsértések a mai napig jellemzőek,⁸ kifejezetten a családból kiemelés kapcsán is.⁹ A romákat ezen a területen érő hátrányos megkülönböztetéshez nagyon hasonló trendeket látunk más kisebbségek esetén is világszerte.¹⁰ A többségi társadalomban elterjedt rasszista nézetek és a gyarmatosító logika is hozzájárultak a tömeges szenvedéssel járó intézkedések bevezetéséhez, amelyek révén például az őslakos szülőktől elszakították a gyerekeket, hogy úgymond „rendes embert” neveljenek belőlük – az elrabolt nemzedékek, a hírhedt bentlakásos iskolák ügye, az azzal kapcsolatos visszaélések a mai napig feldolgozásra várnak az érintett országokban.¹¹ A helyzet jelenleg is drámai ezen a téren, még ha pontos adatok híján csak körülbelüli képünk a jelenségről. Ausztráliában tizenegyszeres arányt találtak a tekintetben, hogy mekkora a valószínűsége az őslakos gyerekek esetében annak, a többségi társadalomhoz tartozó gyerekekhez képest, hogy kiemelik őket a családjukból; Kanadában ez az arány 4,2-szeres, az előbbi esetben ráadásul az intézetben lévő őslakos gyerekek száma 2037-re megháromszorozódhat.¹² Az európai roma gyermekek esetében – az állami gondozásban élő gyermekek számából kiindulól – becslések szerint nagyjából tízszeres lehet annak esélye annak, a nem romákhoz képest, hogy nem a családjukban nevelkednek, bár e téren jelentősek az eltérések az egyes országok között.¹³

A számokat látva minden országban felmerül a kérdés, hogy az aránytalanság azt mutatja-e, hogy a családvédelemmel foglalkozó intézményrendszer és szakemberek rosszul végzik a dolgukat, azaz rasszalapon különböztetik meg – akár szándékolatlanul – az érintett családokat, vagy a szakmailag helyes, előítéletektől mentes döntéshozatal is közvetíthet olyan tágabb okokat, amelyek eltérő arányokat eredményeznek a családból való kiemelés terén.¹⁴ A vita jelentős részben a jog nyelvén folyik: arról, hogy tiltott diszkriminációt valósítanak-e meg ezek az intézményi gya-

korlatok. A felelősök gyakran azzal védekeznek, hogy indokolatlan a gyermekvédelmi rendszert hibáztatni a tágabb társadalmi egyenlőtlenségekért, és az aránytalanság magyarázható azzal, hogy ezek az egyenlőtlenségek a szabályszerű gyakorlatokban pusztán lecsapódnak. Elizabeth Bartholet, a Harvard Law School professzora egy 2009-es tanulmányában akként érvel, hogy ha a nem megfelelő környezetben nevelkedő gyermekeket egyenlően akarjuk védeni – és a kisebbségi családok gyakrabban tapasztalnak ilyen helyzetet –, éppen azzal kerülnek hátrányos helyzetbe a kisebbségi gyermekek, ha az arányokra figyelve őket ritkábban emelik ki családjukból.¹⁵ Ha a gyermekek kiemelését megelőző helyzetelemzés számos tényező együttes mérlegelését igényli, a származás (etnikai, rasszalapú tényezők) szempontja csak egy elem a sok

közül, és a kizárólag e mentén vizsgált aránytalanság félrevezető lehet. Magát a csoportszintű összehasonlítást is bírálat érheti olyan kérdések esetében, ahol szigorúan egyéni szempontokat kell vizsgálni, amikor arról kell dönteni, hogy egy gyermeknek valóban érdeke-e, hogy kiemeljék a családjából.

Nehéz ugyanakkor vitatni, hogy a számok önmagukban indokolják a közelebbi vizsgálatot, és megalapoznak ezzel kapcsolatos

állami felelősséget. Az egyenlőségi jogban bevett megoldás, hogy a nehezen bizonyítható diszkriminatív intézkedéseknél a csoportok között észlelt aránytalanságot első megközelítésben a jogellenes megkülönböztetés jelének tekintjük, megengedve, hogy a másik fél ellenbizonyítással éljen, és rámutasson, hogy milyen jogszzerű magatartás folytán állhattott elő az aránytalanság. A történelmi példák szintén arra intenek, hogy fokozott figyelemmel érdemes követni a kisebbségeket rendszerszinten hátrányosan érintő állami politikákat. A családból való kiemelés olyan nagy súlyú döntés, amelyre csak megfelelő jogállami garanciák mellett, formalizált eljárásban, írásos indokálással kerülhet sor. Ez nem csak az egyéni esetben teszi követhetővé – és jogorvoslati eljárásban vitathatóvá – a jogkorlátozást, hanem alaposabb képet adhat a csoportszintű dinamikákról is. Kevesebb kérdés merülhet fel annak kapcsán, amikor a kiemelésre családon belüli erőszak vagy annak megalapozott veszélye miatt van szükség, mint amikor ennél puhább, esetleg erősen kultúrafüggő okokra hivatkozik a hatóság. Egy kanadai vizsgálat azt találta, hogy az őslakos és többségi családokat érintő kiemelési arányok közötti különbséget legjobban az

elhanyagolásra és az ehhez kapcsolódó, nem megfelelő családi környezetre hivatkozó döntések okozzák, amelyek kapcsán leginkább felmerülhet, hogy kulturálisan részrehajló mércét alkalmaztak, vagyis eltérő lehet az ügy megítélése egy őslakos környezetből érkező és egy többségi társadalomban szocializálódott döntéshozó esetén.¹⁶ Az Egyesült Államokban az utóbbi évtizedek statisztikái alapján készült kutatások szerint az tűnik meggyőző következtetésnek, hogy a döntéshozók rasszalapú percepciója 15–20 százalékban magyarázza a fekete és fehér gyermekek kiemelési aránya közötti különbséget,¹⁷ még ha talá-lunk is más adatokból levont, ezzel ellentétes következtetést, mely szerint a szegénység önmagában magyarázhatja az eltérő arányokat.¹⁸

Kérdés ezzel együtt, hogy a statisztikai adatokkal alátámasztott aránytalanságot mennyiben tudja a jog diszkriminációra, konkrét intézményi felelősségre és megfelelő jogkövetkezményekre lefordítani. Az alábbiakban az európai esetjogon keresztül vizsgálom ezt a kérdést.

EURÓPAI ESETJOG

A családból való kiemelés jogszerűségének kérdése európai és magyar bírói fórumok előtt is számos esetben felmerült. Az Emberi Jogok Európai Bírósága az Európai Emberi Jogi Egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) 8., magán- és családi életet védő cikkének érvényesülését vizsgálva több alkalommal döntött olyan esetekben, amikor roma családokból emeltek ki gyermekeket.

Barnea és Caldararu Olaszország elleni ügyében a Bíróság egyezményesértőnek találta, hogy egy gyermeket 2009-ben kiemeltek a családjából, aki 2016-ig nem is került vissza.¹⁹ A táborban élő, négygyerekes roma család egyik gyermekét azután nyilvánították örökbefogadhatónak, hogy az első, a család számára kedvező szakvélemény után két ellentétes szakvélemény született. A soha nem bizonyított vélelem szerint egy segítő szervezet vezetőjének már korábban odaadták a gyermeket egy lakásért cserébe.²⁰ A gyermek családba való visszahelyezésére akkor sem került sor, amikor 2012-ben bírói döntés született, amely előírta a családegyesítést hat hónapon belül, és ennek érdekében a kapcsolattartást a családdal, beleértve a három testvért. Amikor három évvel később újabb bírósági döntés született, az már – kaffkai fordulattal – részben az idő elteltére tekin-

tettel hagyta jóvá, hogy a gyerek örökbeadható, és nem kell további erőfeszítést tenni a családba való visszahelyezésére. Végül egy két évvel későbbi ítélet folytán került mégis vissza a gyerek a családjába. Az Emberi Jogok Európai Bírósága számos fontos megállapítást tett az eset kapcsán. Egyrészt rögzítette, hogy egy gyermek kiemelése a családból olyan súlyos döntés, amelyet mindig ennek megfelelően erős érvekkel kell alátámasztani. A hatóságoknak azt kell igazolnia, hogy mindent megtettek, hogy a gyerek a családdal maradhasson. Ha bármilyen területen deprivációt látnak (például anyagi, lakhatási, oktatási területen), ott az elsődleges megoldás a család támogatása. Csak legvégső esetben egyeztethető össze a kiemelés az Egyezménnyel; olyan esetben, amikor a megfelelő támogatás ellenére is úgy tűnik, hogy a családján kívüli elhelyezés áll a gyermek érdekében. Kifejezetten egyezményesértő volt az, hogy a kiemelés fenntartását az idő múlásával indokolták, noha az a hatóságok késlekedésére vezethető vissza.²¹ Az eset megmutatta a gyermekkiemelési ügyek összetettségét, hiszen legalább négy szakvélemény alapján születtek eltérő bírósági döntések, amelyek számos kiemelési okot jelöltek meg, a gyermek oktatása szempontjából kedvezőbb környezet biztosításától a szülők elégtelen érzelmi és pedagógiai képességein át a család megoldatlan lakhatási és anyagi helyzeté-

ig.²² A Bíróság hangsúlyozta, hogy nem merült fel abúzus gyanúja, sőt, az iratok kifejezetten utalnak a család és a gyermek közötti szoros érzelmi kapcsolatra.²³ Ebben az ügyben a diszkrimináció érve nem jelent meg közvetlenül, ugyanakkor a Bíróság utalt a táborban lakó család sérülékenységre, és ez a körülmény még inkább aláhúzza a hatóságok felelősségét.²⁴

Egy romániai roma családot érintő ügyben a Bíróság azért nem talált egyezményesértést, mert a hét gyermek kiemelését követően, amint a család helyzete javult, az összes gyermeket visszahelyezték a családba.²⁵ A döntésben fontos szerepet játszott, hogy az anyagi helyzet csak egy volt a kiemelésnél mérlegelt okok között, és csak azt követően emelték ki a gyermekeket, hogy a szülőknek nyújtott támogatás ellenére sem javult érdemben a helyzet. A Bíróság összefoglalója szerint:

„a kérelmezők otthona alkalmatlan volt gyermeknevelésre, nem volt elég hely, nem volt megfelelő a felszereltség, [...] a családtagoknál komoly hiányosságok voltak a személyi higiéné és az étkezés terén,

[...] a szülők elhanyagolták a gyermekek egészségét, és nem voltak hajlandók iskolába küldeni őket, vagy elengedni őket más társas alkalmakra, [...] megkésztetett volt a gyermekek nyelvi fejlődése; szorongással összefüggő magatartás volt náluk megfigyelhető [...] és az egyik gyermek motoros képessége is megkésztetett fejlődést mutatott. [B]ár a kérelmezők kaptak pszichológiai és pedagógiai tanácsot a szülői feladatok ellátásához, nehezükre esett a gyermekek igényeinek felmérése, és továbbra is elhanyagolták a kiskorú gyermekeket.²⁶

Tehát a hatóságoknak egyrészt pozitív kötelezettsége áll fenn, hogy támogatást nyújtsanak, ha nem megfelelő körülményeket tapasztalnak, másrészt a fejlődési, társas, higiénés stb. igények összetett mérlegelését kell elvégezniük, és ezek alapján lehet az Egyezményrel összhangban, jogszerűen elrendelni a családból való kiemelését. Ezt követően a hatósági támogatásnak azt kell elősegítenie, hogy a gyermekek mihamarabb visszakerülhessenek a családba, ahogy ez ebben az esetben meg is történt. A szülők pénzügyi és ügyintézési tanácsokat kaptak, ennek révén lakásfelújítási támogatáshoz jutottak, meg tudták javíttatni a tetőt, és mosdót tudtak beszerezni.²⁷ A kiemelés jogszerűségéhez emellett szükséges a gyermekek megfelelő elhelyezése, ebben az ügyben például dokumentálták a képességeik és egészségük javulását az ideiglenes gondoskodásba vétel alatt.²⁸ Továbbá, a gyermekeket együtt helyezték el, kivéve a legkisebbet, akinek pedig az életkora megfelelő indokul szolgált arra a Bíróság szerint, hogy külön neveljék.²⁹ Végül biztosított volt a szülők számára a láthatás, ehhez a hatóságok célzott segítséget, például üzemanyag-támogatást is nyújtottak.³⁰ Az ítélet ugyan említi a kérelmezők roma származását, azonban erre a körülményre nem terjedt ki a bírósági vizsgálat.³¹

Egy norvégiai ügyben a gyermeket úgy emelték ki a családból, hogy minden kapcsolatot megszakítottak közte és édesanyja között, arra hivatkozva, hogy erre az erőszakos – többek között késelésért is elítélt – anyai nagypapától való védelem miatt van szükség.³² A kiemelésről szóló norvég bírósági döntésekben a biztonsági aggály mellett, ami miatt az anya segítségért alkalmas riasztóberendezést is igényelt, anyagi helyzetre vonatkozó érvek is megjelentek, így leginkább az, hogy az anyának nem volt saját jövedelme, családtámogatási juttatásból élt, és fizetési hátralék miatt félt volt, hogy nem maradhatnak a lakásban, ahol éltek. A strasbourgi bíróság egyrészt el-

ismerte az okok összefüggő vizsgálatát, de egyezményesértőnek találta, hogy az anyától elszakították a gyermeket, és korlátozták a láthatást, ami az anyagyermek-kapcsolat megszűnésével fenyegetett.³³ (Felvethető lett volna az is, hogy ha fizikai védelemre volt szükség, abban miért nem közösen részesült az anya és gyermeke.)

A kisebbségi vetület annyiban jelent meg az ügyben, hogy felmerült: az anyától való elszakítás tétje volt az is, hogy a gyermek a roma kultúrán kívül nevelkedik. Az eljáró norvég városi bíróság, miközben hivatkozott a nemzeti kisebbségek védelméről szóló európai keretegyezményre, annyival intette el a kérdést, hogy a kapcsolattartás során az anya – korlátozottan ugyan, de – tudna roma kultúrával kapcsolatos ismereteket átadni, és a gyermek úgyis értesül a származásáról a nevelőszülőktől.³⁴ Hasonlóképp, a másodfokú bíróság úgy értékelte, hogy a kultúrára való általános hivatkozásnál fontosabb más tényezőket értékelni, például azt, hogy a pszichológus szer-

int félt volt, hogy a kapcsolattartás a bizonytalanságot erősíti a gyermekben, és akadályozza, hogy a nevelőszülővel stabil kapcsolat alakuljon ki.³⁵ Ezzel szemben az Emberi Jogok Európai Bírósága a kulturális kötelék elszakadását kifejezetten többletsérelemként értékelte az anyával való kapcsolat elvesztése mellett.³⁶ A Bíróság emellett megemlítette, hogy a romák körében a nemzeti átlaghoz

képest gyakrabban fordul elő gyermekrablás, amit magyarázhat a norvég hatóságokkal szembeni bizalmatlanság, illetve ennek folytán az, hogy a romák hajlamosabbak a maguk kezébe venni a döntést, esetleg egyenesen elrejtteni a gyermekeiket a hatóságok elől.³⁷

Egy 2025-ös, Magyarországot érintő ügyben közvetlenebb módon jelent meg a kiemelések egyenlőségi vetülete.³⁸ A roma anyától a szülés után két nappal, amikor az anyának el kellett hagynia a kórházat, elvették a gyermekét, akit csak két évvel később kaptott vissza. A hatóságok arra hivatkoztak, hogy az anya a terhesség alatt nem vett részt a szükséges vizsgálatokon, dohányzott, továbbá a korábban született gyermekeit már elvették tőle. A Bíróság szerint a rendelkezésre álló adatok alapján nem meggyőző az érv, hogy a jogkorlátozás súlya – a gyermek elvétele a születést követően – arányban állt a felhozott indokokkal, hiszen a döntést megelőzően a körülmények megváltoztak, és az anya egy korábban született gyermekét vissza is kapta.³⁹ Nem találta a Bíróság nyomát annak, hogy a hatóságok elvégezték volna az

arányossági mérlegelést,⁴⁰ vagy hogy a szülők tájékoztatására és meghallgatására sor került volna.⁴¹ Az ítélet ennek folytán megállapította a 8. cikk sérelmét, ugyanakkor nem látta bizonyítotttnak, hogy diszkrimináció történt volna.

Ahogy a német bíró különvéleményében⁴² megjegyezte, az ítélet fatálisan félreolvasta az ügyben a Bíróság egyenlőségi mércéjét,⁴³ rasszista szándékot vagy szervezett intézményi gyakorlatot kívánva meg a 14. cikk szerinti jogellenes megkülönböztetés megállapításához, és ez alapján nyilvánította alaptalannak a kérelem diszkriminációra hivatkozó részét.⁴⁴ Ezzel a Bíróság figyelmen kívül hagyott egy teljes jogterületet, a közvetett diszkriminációra alapozott jogsértések körét, amely az európai egyenlőségi jognak, ezen belül a Bíróság joggyakorlatának is fontos része. A statisztikai bizonyítékok fényében – ezeket az adatokat a többségi döntés azzal söpörte le az asztalról, hogy azok az intézményi nevelés terén mutatják a roma gyermekek magas arányát, és a konkrét ügyben a gyermek egyéni nevelésbe került⁴⁵ – az állam terhére esett volna annak bizonyítása, hogy az aránytalanság ellenére a különbségtétel objektív és észszerű okkal igazolható, és legitim cél érdekében alkalmazták. Ez a bizonyítás pedig a többségi döntés szerint is hiányzott. Annak megkövetelése, hogy legyen kimutatható a rasszista szándék vagy a kifejezetten diszkriminatív állami politika létezése, ami a többségi döntésben a 14. cikk kapcsán megjelent, olyan szűkre szabná az egyenlőségi védelmet, hogy azon csak a legnyilvánvalóbb és legközvetlenebb intézkedések akadnának csak fenn, a jól dokumentálhatóan egy bizonyos kisebbséghez tartozókat hátrányosan érintő intézményi gyakorlatok vagy a nehezebben dokumentálható egyéni jogsértések nem. Hozzá kell tenni, hogy a romákkal szembeni intézményes gyakorlat helyi szinten közismert volt a tárgyalta ügyben; a gyermekvédelmi szolgálat helyi vezetőjének tulajdonított nyilatkozat szerint „a *kesznyéteni roma gyermekeket nem engedik haza*” a kórházból.⁴⁶

Összefoglalva, az Egyezmény alapján kialakított gyakorlat szerint kitüntetett érték a család egységének védelme, és a gyermek kiemelése olyan súlyos jogkorlátozás, amelyet megfelelően erős indokokkal kell alátámasztani, igazolva, hogy az intézkedés nem csak szükséges, de arányos is, tehát valóban nem állt rendelkezésre enyhébb eszköz a kívánt cél – a gyermek érdekének és jogainak biztosítása – eléréséhez. A Bíróság gyakorlata alapján még erőszak esetén is vizsgálendő, hogy az erőszakkal nem vádolt szülőnél való elhelyezés – szükség esetén védelem és támoga-

tás nyújtása ezen szülőnek és a gyermek(ek)nek – nem áll-e inkább a gyermek érdekében. E szerint a logika szerint az alapvetően anyagi okokra visszavezethető kiemelés eleve nem lehet jogszerű, hiszen ilyen esetekben az anyagi támogatás formájában megnyilvánuló állami szerepvállalás meg tudja akadályozni a család szétszakítását. Az anyagi okokból való kiemelés tilalma a magyar joganyagban kifejezetten szerepel,⁴⁷ még ha a gyakorlat esetenként mást is mutat. Kritikai élel jegyezhető meg, hogy a strasbourgi gyakorlat éppen az egyenlőségi kérdést illetően a legvékonyabb: a Bíróság habozik kimondani a jogellenes megkülönböztetést olyan ügyekben, ahol – mint a magyar esetben – a statisztika erős rendszerszintű megkülönböztetést mutat. Ezen a területen találunk előremutató fejleményt a magyar joggyakorlatban, amelyet a következő részben mutatok be.

RENDSZERSZINTŰ DISZKRIMINÁCIÓ A MAGYAR GYAKORLATBAN

Az Európai Roma Jogok Központja kezdeményezte azt a pert – az uniós csatlakozáshoz megkövetelt jogalkotás részeként elfogadott esélyegyenlőségi törvényben biztosított *actio popularis* eljárás keretében⁴⁸ –, amelyben a Fővárosi Törvényszék 2021-es ítélete kormányzati felelősséget állapított meg a gyermekek családból való kiemelése során Nógrád megyében tapasztalható hátrányos megkülönböztetés miatt.⁴⁹ A per előzményeként célzott kutatást végeztek, amelyből többek között kiderült, hogy miközben a megyében a roma gyermekek aránya húsz százalék, az intézetben neveltek körében ez az arány nyolcvan százalék.⁵⁰

A hatvankilenc oldalas ítélet a tágabb kontextust is értékeli, és részletesen ismerteti az arra vonatkozó – ERRC-s, ombudsmani, ENSZ-es, KSH-s és ÁSZ-os – anyagokat, hogy a szegénység és az etnicitás milyen szerepet játszik a gyermekek kiemelésében.⁵¹ A bíróság a statisztikai adatok alapján meggyőzően tudott érvelni a részben alperesi tanúk által is előadott védekezéssel szemben, hogy mivel a származás nem része a hatósági mérlegelésnek, nem is lehet szó diszkriminációról.⁵² Az ítélet azzal marad adós, hogy ha a felperes sikeresen valószínűsítette, hogy a perbeli csoport védett tulajdonsággal rendelkezik, és a csoportot hátrány érte,⁵³ miért csak közvetett hátrányos megkülönböztetésnek minősült a kérdéses gyakorlat. Nem világos, hogy mivel sikerült igazolni azt, hogy az intézményi gyakorlat az egyenlő bánásmód

követelményének látszólag megfelel – tekintve, hogy ez az elem különbözteti meg a közvetlen és a közvetett diszkriminációt.⁵⁴ Igaz, ennek a gyakorlatban kisebb a jelentősége ahhoz képest, hogy a bíróság megállapította a hátrányos megkülönböztetést, mind vagyoni helyzet, mind pedig származás alapján.⁵⁵

A másodfokon eljáró Fővárosi Ítélőtábla ezt felülbírálván arra jutott, hogy a származás alapján nem állapítható meg hátrányos megkülönböztetés, csupán vagyoni helyzeten alapuló, mivel a szakértői nyilatkozatok „*azt támasztották alá, hogy az érintett gyermekeket nemzeti származásuk miatt sem [helyesen: nem] érte hátrányos megkülönböztetés*”.⁵⁶ Az okfejtésből csak az maradt ki, hogy pontosan hogyan ingatták meg a szakértői nyilatkozatok a statisztikai adatokkal alátámasztott aránytalanságot: maguk az etnikai arányokra vonatkozó adatok nem helytállóak, esetleg sikerült azt bizonyítani, hogy az egyenlő bánásmód követelményének megtartása mellett álltak elő a következősen dokumentált arányok? A hanyagság és hasonló, nehezebben megítélhető okok kapcsán mutat rá a szakirodalom, hogy ezek a fogalmak gyakran olyan részrehajló mérlegelést közvetítenek, amely hátrányosan érinti a kulturális különbségek folytán a többségtől eltérő normák szerint élőket. Ebben a körben szó lehet súlyos anyagi deprivációról ugyanúgy, mint a kisebbségi helyzetben élőknek a többségi társadalométól eltérő szülői szerepfelfogásáról. Norvégiában bevándorló – például Romániából vagy Csehországból érkező – családoktól elvett gyermekek kapcsán indult tiltakozás a hatóságok kiemelési gyakorlatával szemben.⁵⁷

További kérdés, hogy elegendő-e, ahogy a másodfokú bíróság ítéletében áll, a kizárólag anyagi okokra visszavezethető kiemelésekre fókuszálni. Igaz, hogy ezek valószínűleg meg a legnyilvánvalóbb jogsértést, tekintve a konkrét törvényi tilalmat, ugyanakkor a vagyoni helyzet miatti hátrányos megkülönböztetés olyan esetekben is megvalósulhat – sőt, ez teheti ki az esetek többségét –, ahol a szülői magatartásra vonatkozó, tipikusan elhanyagolásra utaló indoklás mellett szerepel az anyagi ok. Minden esetben, ahol a nem szegénységben élő családból hasonló indokok mellett nem kerülne sor a kiemelésre, de a szegénységben élőkénél igen, közvetlen hátrányos megkülönböztetés áll fenn, és jogsértő módon kerül sor a gyermekek elvételére.

Ezzel együtt az eljárás fontos eredménye, hogy a statisztikával alátámasztott, célzott kutatási eredmé-

nyek a rendszerszintű diszkriminációról megalapozzák a hátrányos megkülönböztetés és az ezért való kormányzati felelősség megállapítását. A pert egyrészt megalapozta az adatgyűjtés, másrészt az eljárás maga is erősíti az ezzel kapcsolatos garanciákat. A törvényszék kimondta, hogy sértette a fegyveregyenlőség elvét az, hogy a minisztérium nem anonimizált adatokra alapította védekezését, amelyek a felperes az anonimizáltság hiánya miatt nem ismerhetett meg, sőt, maga az adatgyűjtés is jogellenes volt a minisztérium részéről.⁵⁸

A stratégiai perek egymást erősítő hatását mutatja, hogy a kormányzati felelősség megállapításánál a bíróság egy korábbi, roma gyermekek félrediagnosticszálásával kapcsolatos ítéletre utalt, amely szintén megállapította a minisztérium mulasztását.⁵⁹ A gyermekek családból való jogellenes kiemelése kapcsán a mulasztást a kereset szerint a felelős minisztérium – a per lezárulásakor a Belügyminisztérium – azzal valószínűsítette meg, hogy a jogsértésre utaló adatok ellenére nem végzett célzott felmérést és ellenőrzést, ennek keretében az etnikai arányokra vonatkozó anonim felmérést, nem dolgozott ki intézkedési tervet, szakmai útmutatót, protokollt, nem biztosított pénzügyi és integrált családsegítő eszközöket. Mindezekkel biztosítható lett volna a lakhatási szegénység és az anyagi depriváció egyéb formái miatt válsághelyzetbe jutott családok egyben tartása, a szegénység miatti (törvény által tiltott) gyermekkiemelések megelőzése, illetve a szegényeket és romákat érő hátrányos megkülönböztetés kiküszöbölése a kiemelési gyakorlatban. A célzott ellenőrzések és vizsgálatok, valamint a szakmai útmutató kidolgozásának elmulasztása miatt is megállt a bíróságok szerint a minisztérium felelőssége.

Jogkövetkezményként a felperes kérte az alperes kötelezését, hogy végezzen a roma gyermekek arányára vonatkozó anonim adatgyűjtést, valamint tágabb felmérést az átmeneti gondoskodást végző intézményrendszerrel; hozzon létre szakmai munkacsoportot a szegénység és a nemzetiségi hovatartozás miatti kiemelésekkel kapcsolatos gyakorlatra vonatkozó problématerkép és szakmai útmutató elkészítésére, civil és szakmai – benne felperesi – részvétellel. A kereseti kérelem szerint továbbá kötelezni kellett az alperest arra, hogy dolgozzon ki olyan intézkedési tervet, amely megfelel az emberi jogi előírásoknak, készítse ennek teljesítéséről beszámolót, valamint a fentiekről tájékoztassa a felperest, illetve a közvéle-

ményt. Ebből az elsőfokú bíróság a célzott vizsgálat és ellenőrzés lefolytatását, valamint az intézkedési terv kidolgozását és a végrehajtási beszámoló elkészítését találta megalapozottnak, a másodfokú bíróság pedig csak a módszertani útmutatás kidolgozására kötelezte az alperest a kizárólag anyagi okokra visszavezethető családból való kiemelés tárgyában.

A per tehát eredményes volt a lényegét illetően: a rendszerszintű jogsértést a bíróság megállapította, és kötelezte a minisztériumot a jogsértő helyzet megszüntetésére, ennek keretében módszertani útmutató kidolgozására. Ennyiben beteljesítette a stratégiai perlés azon küldetését, hogy hivatalos formában rögzítse a megismerhető tényeket, például a kirívó aránytalanságot, felhívja az érintettek és döntéshozók (ideális esetben a szélesebb közvélemény) figyelmét az egyébként háborítatlanul folyó jogsértésekre, a felelősök azonosítása pedig segítheti a jogszerű intézményi gyakorlatok kialakítását. A konkrét intézkedés előírása, és az arra vonatkozó határidő kitűzése fontos eredmény, és ha a változtatás szándéka hiányzik is, az ismételt perindítás és a felelősség újbóli kimondása valamiféle viszsztatartó erővel bírhat. Az olyan esetekben, mint a családból való kiemelés, ahol minden nappal, amikor a család szétszakítva él, súlyos károkat okoz a jogsértés, a megelőzésnek különösen fontos szerepe van.

A stratégiai pereskedésben jellemzően kisebb szerepet kap a kártérítés – ami polgári perekben bevett jogkövetkezmény –, de fontos üzenetet közvetíthet a jogsértések társadalmi költségéről és annak halmazódásáról, továbbá, függően a felelős intézmény költségérzékenységtől, további motivációt is jelenthet a jogsértő gyakorlat megszüntetésére. Ha egy magyarországi megyére vonatkozóan bírósági ítélet állapítja meg a jogsértések fennállását, az jól jelzi a magyar gyermekvédelmi rendszer gyakorlatával okozott károk mértékét, ha a kártérítési igényeket országosan összesítve lehetne érvényesíteni a felelős minisztériummal szemben. Egy gyermek elvétele a szüleitől, ha jogellenes, bizonyosan jelentős kártérítéssel járna, ezek aggregálva egy költségvetési szerv számára is érzékelhető összeget jelentenének. A folytonos jogsértés ráadásul azt jelenti, hogy a rendszerszintű problémák megszüntetéséig ez az összeg folyamatosan nő. Ha ez elrugaskodottnak hangzik, érdemes arra gondolni, hogy a kártérítési felelősség megállapításától függetlenül ez a kár ténylegesen előáll a mindennapi jogsértő gyakorlat következtében, az áldozatok – a gyermekek és családjaik – szenvedik el. Másrészt a kár megtérítéséért viselt felelősség nem csak abszt-

rakt jogelv, annak érvényesítésére a nógrádi ügyben eljáró ügyvéd, Kegye Adél gyakorlatában is volt példa,⁶⁰ például a jelentős kormányzati ellenállást kiváltó gyöngyöspatai jogellenes iskolai elkülönítés miatt megállapított csoportos kártérítés ügyében.⁶¹

A jogkövetkezmények kapcsán egy további veszélyt érdemes megemlíteni, mert az a rendszerszintű diszkrimináció körüli vitában is szerepet kapott: a jogvitában kiemelt tényezők szűk orvoslása más jogsértéseket gyakran érintetlenül hagy, vagy akár maga is további jogsértésekhez vezethet.⁶² Nem csak a megtorlás lehet ilyen következmény (bár ennek sze-

repét sem szabad lebecsülni a sérülékeny csoportok és állami szereplők kapcsolatában), hanem az is, ha a diszkriminációtól vagy a statisztika lerontásától való félelem miatt nem kerül sor kiemelésre ott, ahol ez indokolt lenne. Ez a hátrányos megkülönböztetés másik esetét jelentené, amikor egy gyermeket ugyanúgy a csoporthoz

tartozása miatt ér hátrány, de itt a jogsértés abban áll, hogy egy hasonló helyzetben lévő többségi társadalomhoz tartozó gyermeket védelembe vennének, megóvva őt a további veszélytől. A szakmai útmutatók kidolgozása és szakmai kontroll fenntartása éppen arra hivatott, hogy a hibás döntések – különösen egy ilyen, kiemelt érdekeket érintő ügykörben – minél ritkábban fordulhassanak elő, és ha mégis előfordulnak, a rendszer képes legyen a korrekcióra. Ezzel együtt is feltételezhető, hogy a súlyosabb – például a gyermek testi épségét veszélyeztető – helyzetekben továbbra is sor kerülne a kiemelésre, más esetekben pedig éppen az a cél, hogy a döntéshozók nagyobb körültekintéssel döntsének arról, hogy indokolt-e a kiemelés, különösen a védett csoportokba tartozó gyermekek esetén, ahol arányaiban gyakrabban születnek vitatható indokokkal a családok egy-egyét megbontó döntések.

ÖSSZEGZÉS

A romák, más kisebbségekhez, például az őslakosokhoz vagy az Egyesült Államokban élő feketékhez hasonlóan a rendszerszintű diszkrimináció számos formájának áldozatai. A roma gyermekek felülreprezentáltsága a családjukból kiemelt gyermekek körében felveti a kérdést, hogy a gyermekvédelmi intézményrendszer jogszerű működése áll-e ennek hátterében, és az eltérő arányok a valóban eltérő helyzetből fakadnak (vagyis abból, hogy több kockázati tényező van jelen a roma családok körében), vagy ezek a szá-

mok valójában a jogellenes megkülönböztetés világos bizonyítékai. A történelmi példák, a más ügyekben látható diszkrimináció alapján könnyű arra hajlani, hogy az utóbbiról van szó, de a felelősség jogi megállapításához ennél biztosabb alapon kell ítélni. Ezért van kiemelt szerepe annak, hogy az emberi jogi mércék hogyan ragadják meg az alapvetően csoportszinten megjelenő aránytalanságok kérdését.

A strasbourgi joggyakorlat, miközben számos tartalmi mércét érvényesít, a család egységének védelmétől az anyagi okokból kiemelés tilalmáig, meglehetősen szemérmes az egyenlőségi vetület értékelését illetően. A vizsgált magyar példa viszont rámutat, hogy az európai – elsősorban az uniós csatlakozással a magyar jogrendbe épített – egyenlőségi garanciák révén jogilag megragadható a tágabb, szegénységet és származást büntető gyakorlat. A jogsértés és a kormányzati felelősség megállapításán túlmutató kérdés a megfelelő jogorvoslat, amely elsősorban a helyzet feltárását és a gyakorlat megváltoztatását célzó intézkedések megtételére való kötelezés formájában jelenik meg. Felvethető ugyanakkor, hogy az áldozatok segítségét és a megelőzést nem szolgálná-e jobban, ha ezek mellett az okozott kár megtérítése is megjelenne kötelezettségként, főleg akkor, ha a jogsértés tömeges mértékben és folytatólagosan van jelen. Bár a jogérvényesítés nem képes helyettesíteni az átfogó szakpolitikai intézkedéseket, segíthet abban, hogy a döntéshozók és a közvélemény tisztában legyen a jogsértésekkel, azok súlyával és gyakoriságával, valamint hogy több érve legyen a döntéshozóknak arra, hogy a jogsértést felszámoló lépéseket tegyenek.

JEGYZETEK

1. A közigazgatási és tudományos kategorizálások egy kritikus megközelítése: Mihai SURDU: Why the “Real” Numbers on Roma Are Fictitious: Revisiting Practices of Ethnic Quantification, *Ethnicities* 2019/3, 486–502, <https://doi.org/10.1177/1468796819833424>. Lásd még: Annabel TREMLETT: Making a Difference without Creating a Difference: Super-Diversity as a New Direction for Research on Roma Minorities, *Ethnicities* 2014/6, 830–848, <https://doi.org/10.1177/1468796814542183>.
2. A klasszikus mű a tárgyban: Jean-Pierre LIÉGEOIS: *Roma in Europe*, Council of Europe, 2008. Magyar fókuszú áttekintés az utóbbi évtizedekről: MAJTÉNYI Balázs – MAJTÉNYI György: *Cigánykérdés Magyarországon 1945–2010*, Budapest, Libri, 2012.
3. „[A] romák viharos történelmük és állandó üldöztetésük folytán külön típusává váltak a hátrányos helyzetű és kiszolgáltatott kisebbségeknek. Amint azt a Bíróság korábbi ügyekben megállapította, ez indokolja esetükben a különleges védelmet” (saját fordítás, eredetiben hivatkozásokkal). *DH és mások Csehország elleni ügye*, 57325/00. sz. kérelem, az EJEB Nagykamara 2007. november 13-ai ítélete, § 182.
4. 1761. december 10-ei helytartótanácsi rendelet. TÓTH Péter: *A magyar cigányság története a feudalizmus korában*, Budapest, Bölcsész Konzorcium, 2006, 49.
5. 1774. június 30-ai helytartótanácsi rendelet. Uo., 52.
6. Mária Terézia 1769-es rendelkezése. MEZEY Barna (szerk.): *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422–1985*, Kossuth, 1986, 84–85. II. József alatt folytatódta a különálló kultúrák felszámolására tett erőfeszítések. Uo., 85–94. TÓTH (4. vj.) 55–58.
7. A népirtás büntetnének megelőzése és megbüntetése tárgyában született egyezmény meghatározása szerint népirtásnak minősül többek között „valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport, mint olyan, teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával [...] a csoport gyermekeinek más csoporthoz való erőszakos átvitele”. 1955. évi 16. tvr., II. cikk.
8. European Union Agency for Fundamental Rights: *Roma in 10 European Countries: Main Results: Roma Survey 2021*, Publications Office of the European Union, 2023, <https://doi.org/10.2811/221064>; European Union Agency for Fundamental Rights: *Roma and Travellers in Six Countries: Roma and Travellers Survey*, Publications Office of the European Union, 2020, <https://doi.org/10.2811/30472>.
9. Bernard RORKE: *Blighted Lives: Romani Children in State Care*, European Roma Rights Centre, 2021, 7, http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/5284_file1_blighted-lives-romani-children-in-state-care.pdf.
10. Az őslakosok és a romák közötti párhuzam számos forrásban felmerül. Julija Sardelic egyenesen azonosságokra utal a két kisebbségi csoport(típus) között: „In recent years, scholarly research has highlighted the similarities between Indigenous people and Roma in Europe”. Julija SARDELIC: *The fringes of citizenship: Romani minorities in Europe and civic marginalisation*, Manchester University Press, 2021, 15, <https://doi.org/10.7765/9781526143136>. Olivera a gábor romákat írja le őslakos csoportként: Martin OLIVERA: The Gypsies as indigenous groups: the Gabori Roma case in Romania, *Romani Studies*, 2012/1, 19–33, <https://doi.org/10.3828/rs.2012.2>. Találunk érvet amelle, hogy a hátrányos helyzet különböző mérőszámai mentén hasonló mintázatokat találunk romák és az ausztrál aboriginal lakosság esetén: Andrew TAYLOR – Patrik TÁTRAÍ – Ágnes ERŐSS: Visible minorities in remote areas: a comparative study of Roma in Hungary and Indigenous people in Australia, *Hungarian Geographical Bul-*

- letin, 2018/1, 43–60, <https://doi.org/10.15201/hungeobull.67.1.4>. Takács Bence a rendszerszintű kirekesztés formáit hasonlította össze a büntetőigazságszolgáltatásban, a roma és a maori példán keresztül: Bence TAKÁCS: *Māori and Romani and Juvenile Justice: Approaches and Responses from Different Justice Systems*, PhD thesis, Auckland University of Technology, 2017. Sőt, olyat is találunk, aki az őslakos és roma önrendelkezési törekvések között von merész párhuzamot: Ilona KLÍMOVÁ-ALEXANDER: Transnational Romani and indigenous non-territorial self-determination claims, *Ethnopolitics*, 2007/6, 59–80, <https://doi.org/10.1080/17449050701487413>.
11. Például az ausztrál helyzetről: Andrew GUNSTONE: Reconciliation, reparations and rights. Indigenous Australians and the stolen generations, in *Handbook of Indigenous Peoples' Rights*, eds. Damien SHORT – Corinne LENNOX, Routledge, 2016, 301–312, <https://doi.org/10.4324/9780203119235>; Melissa O'DONNELL – Stephanie TAPLIN – Rhonda MARRIOTT – Fernando LIMAA – Fiona J. STANLEY: Infant removals: The need to address the over-representation of Aboriginal infants and community concerns of another 'stolen generation', *Child Abuse & Neglect*, 2019/4, 88–98, <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.01.017>.
 12. Kathomi GATWIRI – Lynne MCPHERSON – Natalie PARMENTER – Nadine CAMERON – Darlene ROTUMAH: Indigenous Children and Young People in Residential Care: A Systematic Scoping Review, *Trauma, Violence, & Abuse*, 2021/4, 829–842, <https://doi.org/10.1177/1524838019881707>.
 13. További hivatkozásokkal: Mária HERCZOG – Zsolt KÖRTVÉLYESI: Addressing Discrimination in Removal of Romani Children from their Families, in *The Rights of Roma in European Courts*, eds. Kristin HENRARD – Lilla FARKAS, Oxford University Press, 2025, 231–232, <https://doi.org/10.1093/oso/9780198914358.003.0011>.
 14. Például: Dan ALLEN – Victoria HAMNETT: Gypsy, Roma and Traveller children in child welfare services in England, *British Journal of Social Work*, 2022/7, 3904–3922, <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab265>; Jessica PRYCE – Anna YELICK: Racial disproportionality and disparities among African American children in the child welfare system, in *Racial disproportionality and disparities in the child welfare system*, ed. Alan J. DETTLAFF, Springer International Publishing, 2020, 45–68, https://doi.org/10.1007/978-3-030-54314-3_4.
 15. Elizabeth BARTHOLET: The Racial Disproportionality Movement in Child Welfare: False Facts and Dangerous Directions, *Arizona Law Review*, 2009/4, 871–932.
 16. Cindy BLACKSTOCK – Nico TROCMÉ – Marlyn BENNETT: Child Maltreatment Investigations among Aboriginal and Non-Aboriginal Families in Canada, *Violence Against Women*, 2004/8, 912–913, <https://doi.org/10.1177/1077801204266312>.
 17. Alan J. DETTLAFF: The Evolving Understanding of Racial Disproportionality and Disparities, in *Racial Disproportionality and Disparities in the Child Welfare System*, ed. Uő., Springer, 2021, 16–18, https://doi.org/10.1007/978-3-030-54314-3_2.
 18. Lásd például: Emily PUTNAM-HORNSTEIN – Barbara NEEDELL – Bryn KING – Michelle JOHNSON-MOTOYAMA: Racial and ethnic disparities: A population-based examination of risk factors for involvement with child protective services, *Child Abuse & Neglect*, 2013/1, 33–46, <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2012.08.005>.
 19. *Barnea és Caldararu Olaszország elleni ügye*, 37931/15. sz. kérelem, az EJEB 2017. június 22-én kelt ítélete.
 20. Uo. 9.
 21. Uo. 78 és 88.
 22. Lásd különösen: 16. és 29.
 23. Uo. 73–77.
 24. Uo. 72.
 25. *Achim Románia elleni ügye*, 45959/11. sz. kérelem, az EJEB 2017. október 24-én kelt ítélet.
 26. Uo., 31–32 (saját fordítás).
 27. Uo., 121–25.
 28. Uo., 115.
 29. Uo., 114.
 30. Uo., 116–120.
 31. Uo., 5.
 32. *Jansen Norvégia elleni ügye*, 2822/16. sz. kérelem, az EJEB 2018. szeptember 6-én kelt ítélete.
 33. A norvég hatóságok azt mérlegelték, hogy az anya – egyik partnere erőszakossága miatt – az apja védelmére szorulhat, aki az anya állítása szerint fel is vetette, hogy átveszi a gyermek nevelését, sőt, másoknak arról is beszélt, hogy másik országba vinné a lányát és az unokáját, megölné az előbbi, és magához venné az utóbbit. Uo., 51.
 34. Uo., 25.
 35. Uo., 57.
 36. Uo., 103.
 37. Uo., 47.
 38. *B.T. és B.K.CS. Magyarország elleni ügye*, 4581/16. sz. kérelem, az EJEB 2025. június 10-én kelt ítélete. Az ügyet képviselő Európai Roma Jogok Központjának összefoglalója: ERRC: Az EJEB elítélte Magyarországot, mert elszakítottak egy roma gyermeket családjától, 2025. június 12., https://www.errc.org/uploads/upload_en/file/5696_file1_az-ejeb-elitelte-magyarorszagot-mert-elszakítottak-egy-roma-gyermekeket-csalad-jatol.pdf.
 39. Uo., 86.
 40. Uo., 88.

41. Uo., 92. Az ítélet összefoglalóan azt állapította meg, hogy a döntéshozatal súlyos hiányosságokat mutatott („*was seriously flawed*”). Uo., 93. A dokumentált jogszértések olvastán jogosan merül fel a kérdés – ahogy erre a német bíró párhuzamos indokolásában rámutatott –, hogy nem jogszerűtlenség miatt kellett volna-e megállapítani a 8. cikk sérelmét, szemben a többségi döntésben szereplő aránytalanság miatt. A Társaság a Szabadságjogokért összefoglalója az ügyről: BOROS Ilona: Feleslegesen tönkretett életek, *A TASZ jelenti*, 2016. március 31., https://ataszjelenti.blog.hu/2016/03/31/feleslegesen_tonkretett_eletek.
42. Anja Seibert-Fohr bíró részben különvéleményt, részben párhuzamos indokolást fűzött a döntéshez. Uo., 122–125.
43. Uo., 123–125.
44. Uo., 109–113.
45. Uo., 111.
46. ERRC (37. vj.) 3.
47. 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról, 7. § (1) bek.
48. 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról (Ebtv.), 18. §.
49. A Fővárosi Törvényszék 27.P.20.939/2020/44. sz., 2021. szeptember 22-ei ítélete, <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozatok?azonosito=P.20939/2020/44>. A másodfokú ítéletet felülvizsgálati eljárásban a Kúria helybenhagyta: a Kúria Pfv.IV.20.857/2022/10. sz., 2023. február 1-jén kelt ítélete, <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozatok?azonosito=Pfv.20857/2022/10>.
50. A kutatási eredményeket a kutatók az Esély c. folyóiratban is publikálták: DARVAS Ágnes – FARKAS Zsombor – KENDE Ágnes – VÍGH Katalin: Roma gyerekek a szakellátásban. Gyermekjólét és gyermekvédelem Nógrád megyében, *Esély*, 2016/4, 52–82.
51. Lásd a Fővárosi Törvényszék ítéletének 3–11. oldalain írtakat.
52. Lásd a Fővárosi Törvényszék ítéletének 59. oldalát.
53. Az Ebtv. 19. §-a szerinti bizonyítási szabályokat követve.
54. Az Ebtv. 8. és 9. §-a szerinti meghatározások alapján.
55. Ebtv. 8. § p) (származás) és q) pont (vagyon helyzet).
56. Fővárosi Ítéltábla, 8.Pf.20.817/2021/4/II. sz., 2022. március 22-én kelt ítélete, 120. bek.
57. Tim WHEWELL: Norway’s Barnevernet: They took our four children... then the baby, *BBC*, 2016. április 14., <https://www.bbc.com/news/magazine-36026458>. A Bodnariu-ügyben EJEB-eljárás is folyamatban van (73890/16. számon, 2016. december 1-jén indult, 2019. február 1-jén kommunikált ügy).
58. Lásd a Fővárosi Törvényszék ítéletének 68. bekezdését.
59. Lásd a Fővárosi Törvényszék ítéletének 80., 111. és 143. bekezdését. A hivatkozott határozat: a Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.214/2020/10. sz., 2020. szeptember 24-én kelt ítélete.
60. Lásd például a *Szolcsán Magyarország elleni* ügyét, 24408/16. sz. kérelem, az EJEB 2023. március 30-án kelt ítélete.
61. Az ügyben az utolsó ítélet: a Kúria Pfv.IV.20.199/2020/7. sz., 2021. március 24-én kelt ítélete.
62. Erre példa lehet a „rideg deszegregáció”, amikor a jogellenes elkülönítés felszámolása szakmailag megfelelően előkészített integrációs lépések hiányában – megváltozott, de továbbra is – egyenlő méltóságot sértő helyzetet teremt.